Joanna Czerna-Grygiel

Podstawowe uwarunkowania rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach wiejskich w Polsce

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 8, 55-60

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Joanna Czerna-Grygiel

PODSTAWOWE UWARUNKOWANIA ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE

Wprowadzenie

Kapitał ludzki i kapitał społeczny stanowią istotę czynnika ludzkiego, określanego również mianem zasobów ludzkich[1]. Pojęcie kapitału ludzkiego wiąże się najczęściej z wykształceniem i zdrowiem. Przez kapitał społeczny natomiast rozumiemy zaufanie, normy i więzi łączące członków zbiorowości, które dają możliwość współdziałania. Kapitał społeczny jest zawarty w relacjach społecznych, natomiast kapitał ludzki jest odnoszony do jednostek i traktowany indywidualnie[2].

Punktem wyjścia prezentowanej pracy jest przedstawienie kluczowych uwarunkowań rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego na polskiej wsi. Istotnym elementem sprzyjającym wzmocnieniu kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich jest wykształcenie. W artykule zaprezentowano pogląd o poziomie i strukturze wykształcenia ludności wiejskiej na podstawie danych NSP-1988, PSR-1996 oraz NSP-2002. Najważniejszym zadaniem jest poprawa jakości i poziomu wykształ-

[1] M. Moskal, *Zasoby ludzkie a jakość życia na obszarach wiejskich Małopolski – koncepcja badań*, „Wieś i Rolnictwo" nr 1, 2006, s. 191-196.

[2] O. Pucek, *Wzmocnienie lokalnego kapitału społecznego*, „Wieś i Rolnictwo", Suplement do nr 3, 2003, s. 82-89; P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. Znak, Kraków 2002; K. Szafraniec, *Bezradność i roszczeniowość polskiej wsi a procesy przekształceń systemowych*, maszynopis, IRWiR PAN, Warszawa; B. Fedyszak-Radziejowska, *Wewnętrzne i zewnętrzne czynniki zmian na polskiej wsi a proces jej „demarginalizacji"*, maszynopis, IRWiR PAN, 2004; za: M. Kłodziński, *Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast*, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s. 44.

cenia kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich w aspekcie oczekiwanych form wsparcia, zarówno ze strony państwa, jak i budżetu unijnego. Ludność charakteryzująca się wyższym wykształceniem łatwiej bowiem podejmuje ryzyko zmian i lepiej wykorzystuje szanse wynikające z gospodarki rynkowej[3].

Jakość czynnika ludzkiego zależy od fizycznych i psychicznych zdolności do odpowiedniego działania, które nabywa się w wyniku wykształcenia oraz doświadczenia przejmowanego od otoczenia społecznego. Rozwój tych umiejętności jest istotną inwestycją w rozwój społeczeństwa wymagającą, podobnie jak inne inwestycje, środków finansowych[4]. W artykule podjęto dyskusję dotyczącą zasadności różnych form wsparcia finansowego dla rozwoju czynnika ludzkiego na obszarach wiejskich. Na podstawie opinii K. Szafraniec[5] należałoby uznać, że czynnik ten jest najdroższym, ale jednocześnie najbardziej efektywnym sposobem względnie trwałego rozwiązania kwestii wiejskiej w Polsce[6].

1. Wykształcenie ludności wiejskiej

Pojęcie kapitału ludzkiego w obszarze ekonomii oznacza przede wszystkim zasób wiedzy i umiejętności mierzonych poziomem i jakością posiadanego wykształcenia[7].

Pogląd o poziomie i strukturze wykształcenia ludności wiejskiej można uzyskać na podstawie danych zawartych w tabeli 1, które wskazują na wzrost poziomu wykształcenia ogółu ludności wiejskiej w latach 1988-2002. Dotyczył on osób z wykształceniem wyższym (wzrost o 2,4 punktu procentowego), średnim i policealnym (wzrost o 8,4 p.p.), zasadniczym zawodowym (wzrost o 3,3 p.p.). Zmniejszył się natomiast odsetek ludności charakteryzującej się wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym (spadek o 14,1 p.p.). Na poprawę poziomu wykształcenia składa się między innymi naturalny proces odchodzenia

[3] S. Kalinowski, W. Łuczka-Bakuła, *Ubóstwo ludności wiejskiej województwa wielkopolskiego*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Poznań 2007, s. 39.

[4] K. Gorlach, *Rozwój obszarów wiejskich, problemy i perspektywy*, wyd. Scholar, Warszawa 2004, s. 136-137; za: M. Moskal, *Zasoby ludzkie a jakość życia*..., op. cit., s. 189.

[5] K. Szafraniec, *Ludzie – podstawowy kapitał polskiej wsi*, w: *Przyszłość wsi polskiej, strategie, koncepcje*, red. L. Kolarska-Bobińska, A. Rosner, J. Wilkin, ISP, Warszawa 2001, s. 123-141; za: M. Moskal, *Zasoby ludzkie a jakość życia*..., op. cit., s. 188.

[6] M. Moskal, *Zasoby ludzkie a jakość życia*..., op. cit., s. 191-196.

[7] K. Szafraniec, *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s. 16.

najstarszej i jednocześnie najsłabiej wykształconej generacji, a także zmniejszenie się salda migracji do miast, co świadczy o częściowym zatrzymaniu odpływu osób lepiej wykształconych na polskiej wsi[8].

Tabela 1. Struktura poziomu wykształcenia ludności wiejskiej w Polsce (w %)

Poziom wykształcenia	Ludność wiejska				Ludność miejska			
	1988	1996	2002	2006	1988	1996	2002	2006
Wyższe	1,8	1,9	4,2	6,4	9,4	10,0	13,2	20,7
Średnie i policealne	13,1	15,9	21,5	24,6	31,8	35,2	37,4	38,2
Zasadnicze zawodowe	24,7	29,5	28,0	28,5	23,6	25,3	20,4	20,7
Podstawowe i niepełne podstawowe	60,4	52,6	46,3	29,1	35,2	29,5	29,0	15,3

Źródło: Rocznik Statystyczny 1994, GUS, Warszawa 1994, tabl. 12 (80), s. 54; Aktywność ekonomiczna ludności Polski, luty 1996, t. 1.4, s. 4; Aktywność ekonomiczna ludności Polski, IV kwartał 2000, t. 1.4, s. 6, Rocznik Statystyczny 2004, GUS, Warszawa 2004, tabl. 8 (126), s. 196, Rocznik demograficzny 2007, GUS, Warszawa 2007.

Wyniki badań wskazują, iż wysokie kompetencje szkolne, kulturowe i intelektualne nie zawsze są równoznaczne z ambitnymi planami życiowymi[9]. Dotyczy to w szczególności szkół gimnazjalnych umiejscowionych poza centrum gminy. Jeśli nawet w niesprzyjającym społeczno-ekonomicznie środowisku młodzież osiąga bardzo dobre wyniki w nauce, dysponuje wysokim potencjałem intelektualnym i kapitałem kulturowym, formułuje ambitne plany życiowe, to jednak ma silne poczucie gorszych szans w porównaniu ze swoimi rówieśnikami w mieście.

Podstawowym motywem podjęcia studiów przez młodzież z obszarów wiejskich jest osiągnięcie wyższej pozycji społecznej[10]. Szansą może być szeroki i całościowy, zawarty w programie rozwoju lokalnego, projekt edukacyjny pomnażający szanse życiowe wszystkich grup ludności, w pierwszym jednak rzędzie uwzględniający potrzeby i aspiracje dzieci i młodzieży z obszarów wiejskich.

[8] S. Kalinowski, W. Łuczka-Bakuła, *Ubóstwo ludności wiejskiej...*, op. cit., s. 39.

[9] J. Domalewski, *Reforma edukacji – szkoła wiejska – środowisko lokalne*, w: *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*, red. K. Szafraniec, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s. 277.

[10] K. Wasielewski, *Drogi „do" i „od" wiejskiej inteligencji*, w: *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*, red. K. Szafraniec, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s. 333

2. Formy wsparcia finansowego

Podejmując działania wspierające rozwój czynnika ludzkiego na obszarach wiejskich w Polsce, warto zadecydować, które z tych przedsięwzięć realizować z budżetu państwa, które natomiast włączyć w programowanie unijne[11].

W budżetach samorządów gmin wiejskich wydatki na oświatę stanowią blisko połowę[12]. Jedne gminy wydatki tego typu traktują jako inwestycję w przyszły rozwój, inne starają się zmniejszyć koszty związane ze szkolnictwem za pomocą, między innymi, ograniczenia liczby małych szkół. Jest to niewątpliwie konieczne ze względu na stosunkowo małą liczbę dzieci w wieku szkolnym. Jednakże metoda ograniczania liczby szkół wiejskich, mająca doprowadzić do koncentracji, poprawy wyposażenia i poziomu nauczania, ostatecznie przyczynia się wielokrotnie do wydłużenia odległości, jaką muszą pokonać uczniowie w drodze do szkoły i zwiększa bariery w dostępie do nauki. Obawy związane z likwidacją małych szkół wiejskich spowodowały powstanie w 1999 roku spontanicznego ruchu na rzecz ich ocalenia o nazwie „Mała szkoła". Program ten wsparła finansowo Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, a Fundacja „Pro Publico Bono" przyznała główną nagrodę za najlepszą inicjatywę obywatelską[13]. Przy obecnej skali bezrobocia i relatywnie niskim poziomie wykształcenia mieszkańców wsi należy wspierać przejawy aktywności społeczeństwa wiejskiego, szczególnie na rzecz rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego.

Istnienie niewykorzystanych zasobów pracy powoduje, że w większości programów rozwojowych dla obszarów wiejskich pojawia się hasło rozwoju wielofunkcyjnego, dla którego jakość czynnika ludzkiego ma istotne znaczenie (*Encyklopedia Agrobiznesu*). Jednak większość strategii i programów dotyczących rozwoju polskich obszarów wiejskich przyjmuje głównie poprawę poziomu infrastruktury, przede wszystkim technicznej, następnie rozwiązanie problemów gospodarczych, pomijając najczęściej rolę jakości zasobów ludzkich mających istotne znaczenie ekonomiczne[14].

Duże zainteresowanie władz samorządowych i kierowanie środków finansowych na działania inwestycyjne przynoszące spektakularne efekty, a niedostosowane do możliwości ekonomicznych użytkowników, wyczerpują potencjał

---

[11] M. Błąd, D. Klepacka, *Debata nad przyszłością polskiej wsi w UE*, w: *Polska strategia w procesie kształtowania polityki UE wobec obszarów wiejskich i rolnictwa*, red. nauk. J. Wilkin, M. Błąd, D. Klepacka, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s. 143-154.

[12] M. Kłodziński, *Aktywizacja społeczno-gospodarcza...*, op. cit., s. 44-253.

[13] Ibidem.

[14] M. Błąd, D. Klepacka, *Debata nad przyszłością polskiej wsi...*, op. cit., s. 143-154.

inwestycyjny zadłużonych gmin, którym trudno w tych okolicznościach podjąć działania wzmacniające kapitał ludzki i społeczny[15].

W strategii rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013 dzięki funduszom UE pojawiają się nowe możliwości. Na znaczeniu w budżecie unijnym zyskał program „Leader". W latach 2007-2013 „Leader" został włączony w główny nurt programowania finansowanego w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Jego podstawowym celem jest budowanie kapitału społecznego poprzez aktywizację mieszkańców wsi. Program ten polega między innymi na opracowaniu Lokalnej Strategii Rozwoju (LSR) oraz wdrożeniu wynikających z niej innowacyjnych projektów łączących zasoby ludzkie, naturalne, kulturowe, historyczne oraz wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. W ramach realizacji LSR można także uzyskać środki na organizację szkoleń i innych przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym.

Ze względu na fakt, iż obszary wiejskie „starej" piętnastki UE charakteryzują się dość dobrym poziomem rozwoju, UE nie podejmie się w zbyt dużej mierze ich finansowania. Polska wieś otrzyma znaczące środki z budżetu UE na lata 2007--2013 pod warunkiem, że zostaną one racjonalnie wykorzystane. Proces integracji i środki pomocowe UE mogą okazać się istotnym czynnikiem rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego na polskiej wsi.

Podsumowanie

Bez względu na wielkość środków płynących z budżetu państwowego i unijnego na rozwój obszarów wiejskich władze lokalne powinny bardziej zadbać o racjonalne zaangażowanie mieszkańców gminy w rozwój środowiska wiejskiego, wzrost stopnia ich aktywności oraz gotowości do współpracy. Okazji ku temu mogą dostarczyć takie programy, jak „Leader", Program Odnowy Wsi lub inne programy skierowane na rozwój kapitału ludzkiego i społecznego.

W trakcie konferencji pt. „Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa" część dyskusji dotyczyła doświadczeń w realizacji programów współfinansowanych ze środków unijnych, biorąc pod uwagę ich efektywność i skuteczność. Propozycje, które zgłoszono do następnych okresów programowania, głównie na lata 2007-2013, to między innymi[16]:

[15] Ibidem.

[16] Ibidem.

– zbalansowanie proporcji wydatków na wspieranie infrastruktury oraz kapitału ludzkiego i społecznego, co wynika z nadmiernie dotąd eksponowanego znaczenia infrastruktury, a pomijania rozwoju czynnika ludzkiego,
– poprawa jakości i trafności systemu szkoleń.

Zadaniem budżetu państwa i pomocy unijnej powinno być zatem wspieranie mieszkańców wsi poprzez wyzwalanie ich aktywności społeczno-ekonomicznej oraz rozwój kapitału ludzkiego, głównie poprzez poprawę jakości i poziomu wykształcenia, a także wydajny system szkolnictwa, zwłaszcza wśród młodzieży wiejskiej. Rozwój czynnika ludzkiego stanowi bowiem istotny kierunek działania w rozwiązywaniu problemów społeczno-ekonomicznych na polskich obszarach wiejskich.

BASIC CONDITIONS OF SOCIAL CAPITAL AND HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN THE POLISH RURAL AREAS

Summary

A presentation of essential conditions of human resources development. Starting point of this elaborate is demonstration of essential conditions to develop the human and social potential of rural areas in Poland. A strategic element stimulating the human capital at rural areas is education. Most important target is elimination of education disproportions between urban and rural areas and improvement of rural education quality and level with financial support both of state budget and EU programs. This article starts a discussion concerning reasonability of different financial forms of stimulation of human factor development at rural areas – factor being considered to be most expensive and at the same time most effective in solution of rural areas problem in Poland.

Translated by Joanna Czerna-Grygiel